

ΑΓΓΕΛΟΣ Π. ΜΑΤΘΑΙΟΥ

Παρατηρήσεις εις έκδεδομένα Ἄττικὰ ψηφίσματα

(11ο τεύχος)

Στὸ 11ο τεύχος τῶν *Παρατηρήσεων εις έκδεδομένα Ἄττικὰ ψηφίσματα* σχολιάζεται τὸ ψήφισμα IG II² 109.

Οἱ ἀριθμοὶ τῶν 9' μὲ ἔντονα (μαύρα) στοιχεῖα δηλώνουν τοὺς σχολιαζομένους στίχους τῆς ἐπιγραφῆς.

Τὸ ψήφισμα IG II² 109 εἶναι τιμητικὸ ὑπὲρ τοῦ Ἀστυκράτους, ἐξέχοντος Δελφοῦ, λογιζομένου κατὰ τὴν κρατοῦσα ἀποψη τῆς ἔρευνας ὡς ἐπικεφαλῆς τῆς φιλο-φωκικῆς παρατάξεως στοὺς Δελφούς τὴν δεκαετία 370-360 π.Χ. Μετὰ τὴν ἐπικράτηση τῶν βοιωτιαζόντων στοὺς Δελφούς, ὁ Ἀστυκράτης καὶ ἄλλοι ὁμοϊδεάτες του ἐξορίσθησαν καὶ ἡ περιουσία τους ἐδημεύθη.¹ Κατέφυγε τότε μαζί μὲ δέκα συντρόφους του στὴν πόλη τῶν Ἀθηνῶν.

Διὰ τοῦ ψηφίσματος παρέχεται στὸν Ἀστυκράτη καὶ τοὺς ἐγγόνους του *πολιτεία* καὶ προσωπικῶς στὸν ἴδιο *ἀτέλεια*, ὅσο κατοικεῖ στὴν πόλη τῶν Ἀθηνῶν· στοὺς *μετ' Ἀστυκράτους* δέκα *ἐκπεπωκότας* δίδεται *ισοτέλεια*.

Τὸ ψήφισμα χρονολογεῖται ἀκριβῶς στὸ ἔτος 363/2 π.Χ. ἀπὸ τὸν ἐπώνυμο ἄρχοντα Χαρικλείδην (στίχ. 1).

Σώζονται δύο μὴ συναρμοζόμενα θραύσματα τῆς στήλης· τὸ *a* εἶναι ἐλλιπὲς ἄνω καὶ κάτω καὶ ἀποκεκρουμένο ἄνω, δεξιὰ καὶ ἀριστερά· τὸ *b* εἶναι ἐλλιπὲς ἄνω. Τὸ θραῦσμα *a* εἶδε καὶ ἀπέγραψε ὁ Πιττάκης «οὔσα ἐντοιχισμένη ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ ἐπὶ τῆς πηγῆς τῆς Κλεψύδρας προμαχῶνος» (*Ἐφ. ἀρχ.* 1842, ἀρ. 902).² Ἀπὸ τὸ ἀντίγραφό του (*L' anc. Ath.*, 155/6), παρὰ τὰ σφάλματα τῆς ἀναγνώσεως, προκύπτει ὅτι τὸ δεξιὸ τμήμα τοῦ θραύσματος διατηρεῖτο σὲ καλύτερη κατάσταση· ἀντιθέτως τὸ ἀριστερὸ δὲν διακρινόταν, διότι ὁ λίθος ἦταν ἐντοιχισμένος. Ὁ Πιττάκης ἔκρινε ἀναγκαῖο νὰ δημοσιεύσῃ καὶ πάλιν τὸ θραῦσμα, ὅταν πλέον εἶχε ἀποτοιχισθῆ καὶ διετηρεῖτο «εἰς τὴν ἐντὸς τῶν Προφυλαίων ἀρχαιολογικὴν συλλογὴν».

Εὐχαριστῶ τὸν καθ. S. Hornblower, διότι μὲ κατατόπισε γιὰ τὸ περιεχόμενο τοῦ ἄρθρου του (βλ. τὴν σημ. 1)· ἐπίσης τὴν ἀρχαιολόγο κ. Κάτια Ρασσιά, διότι ἔσπευσε νὰ μοῦ στείλῃ ἠλεκτρονικὸ ἀνάτυπο τοῦ ἄρθρου· τὴν Ἑλενα Ζαββοῦ καὶ τὴν Γεωργία Μαλούχου πὸν μὲ προφύλαξαν ἀπὸ ἀβλεψίες· τὴν δεύτερη ἐκ τῶν ἐκδοτῶν καὶ διότι συνέβαλε στὴν βελτίωση τοῦ κειμένου καὶ γιὰ τὴν ἐκδοτικὴ ἐπιμέλειά της.

1. Γιὰ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα βλ. τὴν σημείωση τοῦ H. Pomtow στὸ λήμμα τῆς *Syll.*³ 175, σελ. 239-240· ἐπίσης Osborne, *Naturalization in Athens* II, 59-61· J. Buckler, Thebes, Delphoi and the outbreak of the Third Sacred War, στὸν τόμο *La Béotie antique. Actes de colloque International* (16-23 mai 1983, Lyon), P. Roesch – G. Argout (ἐπιμ.), Paris 1985, 237-246· S. Hornblower, Did the Delphic Amphiktionny Play a Political Role in the Classical Period? *MHR* 22 (2007) 39-56 [ἀνατύπ. στὸν τόμο *Greek and Roman Networks in the Mediterranean*, I. Malkin, Chr. Constantakopoulou, Kat. Panagoroulou (ἐπιμ.), London 2009, 39-56]· J. Buckler – H. Beck, *Central Greece and the Politics of Power in the Fourth Century B.C.*, Cambridge 2008, 213-223.

2. Βλ. καὶ Γ. Ε. Μαλούχου, *APMA* 3, Α'. Κ. Σ. Pittakys, *L'ancienne Athènes ou la description des antiquités d'Athènes et ses environs*, Athènes 1835, 62, ἀρ. 259 καὶ σημ. 36, 37.

εἶναι ἡ ποινή⁴ καὶ ὄχι τὸ ἐγκλημα, γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ Ἀνδρόνικος κατήγγειλε τὸν Ἀστυκράτη καὶ τοὺς ἄλλους Δελφοὺς καὶ τοὺς εἰσήγαγε στὸ δικαστήριον· πρβλ. *Syll.*³ 194.1-7: ἔδοξεν τῶν δῆμῳ Φίλωνα καὶ Στρατοκλέια φεόγειν Ἀμφίπολιιν καὶ τῆν γῆν τὴν Ἀμφίπολιτέων ἀειφυγίην καὶ αὐτὸς καὶ τὸς | παῖδας. Δημ. *κατὰ Μειδίου* 43: ἔπειθ' οἱ φονικοὶ (sc. νόμοι) τοὺς μὲν ἐκ προνοίας ἀποκτινύνοντας θανάτῳ καὶ ἀειφυγίᾳ καὶ δημεύσει τῶν ὑπαρχόντων ζημιούσι, τοὺς δ' ἀκουσίως αἰδέσεως καὶ φιλανθρωπίας πολλῆς ἤξιωσαν. Πλάτ. *Νόμοι* 877c: γυνὴ δὲ ἄνδρα ἑαυτῆς ἐξ ἐπιβουλής τοῦ ἀποκτεῖναι τρώσασσα, ἢ ἄνηρ τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, φευγέτω ἀειφυγίαν. Βλ. καὶ τὸ παρατιθέμενον χωρίον τοῦ *λόγου* τῶν Ἀμφικτυόνων *IG II² 1635 b.134-137* στὸ τέλος τοῦ ἄρθρου.

Τὸ ρῆμα εἰσάγειν, ὅταν λειτουργῆ ὡς νομικὸς ὅρος, συντάσσεται μὲ ἀντικείμενον κατ' αἰτιατικὴν εἴτε τοῦ προσώπου, τὸ ὁποῖο ὀδηγεῖται στὸ δικαστήριον, εἴτε τῆς λέξεως δίκη. Γιὰ τὴν πρώτην σύνταξιν πρβλ. Ἀντιφ. *περὶ τοῦ χορευτοῦ* (6) 38: Καὶ ἐγὼ τοὺς ταῦτα μηχανωμένους εἰσάγων εἰς τὸ δικαστήριον εἶλον ἅπαντας. Ἰσ. *περὶ τοῦ Δικαιογένοῦς κλήρου* (5) 12: καὶ Λύκωνα, ὄνπερ εἰσήγαγε πρῶτον εἰς τὸ δικαστήριον, τοῦτον εἶλεν. Ξεν. *Ἰππαρχ.* 1.10: τὸν νόμον τοὺς δυνατωτάτους καὶ χρήμασι καὶ σώμασιν ἢ εἰσάγοντα εἰς τὸ δικαστήριον ἢ πείθοντα. ἐγὼ δὲ οἶμαι εἰς μὲν τὸ δικαστήριον τούτους εἰσακτέον εἶναι οὓς μὴ εἰσάγων διὰ κέρδος ἂν τις δοκοίη τοῦτο ποιεῖν.

Ἡ αἰτιατικὴ προσώπου μπορεῖ νὰ ἀκολουθεῖται ἀπὸ γενικὴ τοῦ ἐγκλήματος, πρβλ. Ἀριστ. *Νεφέλ.* 845: πότερον παρανοίας αὐτὸν εἰσαγαγὼν ἔλω; Πλάτ. *Ἀπολ. Σωκράτους* 26: εἰ δὲ ἄκων διαφθεῖρω, τῶν τοιούτων ἀμαρτημάτων οὐ δεῦρο νόμος εἰσάγειν (sc. τινά) ἔστι.

Γιὰ τὴν δευτέραν σύνταξιν, δηλαδὴ μὲ τὴν λ. δίκη ὡς ἀντικείμενον τοῦ ρήματος εἰσάγειν, πρβλ. Ἀντιφ. *περὶ τοῦ χορευτοῦ* (6) 42: ἔδει μὲν γὰρ τὸν βασιλέα, ἐπειδὴ ἀπεγράψατο, τρεῖς προδικασίας ποιῆσαι ἐν τρισὶ μησί, τὴν δίκην δ' εἰσάγειν τετάρτῳ μηνί, ὡσπερ νυνί. Δημ. *περὶ τοῦ στεφάνου* (18) 121: ἀλλ' οὐδ' αἰσχύνει φθόνου δίκην εἰσάγων, οὐκ ἀδικήματος οὐδενός; [Δημ.] *πρὸς Λάκριον* (35) 48: ἐμπορικὴν δὲ δίκην οὐδεμίαν εἰσάγουσιν. Πλάτ. *Νόμοι* 871c-d: τίνες δ' εἰσὶν οἱ θεοὶ καὶ τίς ὁ τρόπος τῶν τοιούτων δικῶν τῆς εἰσαγωγῆς ὀρθότατα πρὸς τὸ θεῖον ἂν γιγνώμενος εἴη, νομοφύλακες μετ' ἐξηγητῶν καὶ μάντεων καὶ τοῦ θεοῦ νομοθετησάμενοι, τὰς δίκας εἰσαγόντων ταύτας. Ἀριστ. *Σφήκ.* 826: φέρε νυν, τίν' αὐτῶ πρῶτον εἰσαγάγω δίκην; (Ἡ δοτικὴ αὐτῶ εἶναι προσωπικὴ χαριστικὴ).

Ἡ συμπλήρωσις ἀ[ειφυγίαν] δὲν εὐσταθεῖ ὄχι μόνον διότι εἶναι ἡ ποινή, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τῆς συντάξεως τοῦ ρ. εἰσάγειν, τὴν ὁποία μόνις ἐσχολίασα. Ἡ κατὰ γενικὴν πάλι συμπλήρωσις, ἀ[ειφυγίας], (γεν. τῆς ποινῆς τοῦ ἐγκλήματος), ὥστε νὰ συνάδῃ πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς, θὰ ἀπαιτοῦσε νὰ βρισκῶνται τὰ ἀντικείμενα τοῦ ρήματος σὲ πώση αἰτιατικῆ, πρβλ. Ξεν. *Ἑλλήν.* 2, 3.12: ἔπειτα πρῶτον οὓς πάντες ἤδεσαν ἐν τῇ δημοκρατίᾳ ἀπὸ συκοφαντίας ζῶντας καὶ τοῖς καλοῖς κάγαθοῖς βαρεῖς ὄντας, συλλαμβάνοντες ὑπῆγον θανάτου.

Στὴν ἐπιγραφή (στίχ. 19) ἡ πώση, στὴν ὁποία βρισκῶνται οἱ *διωχθέντες*, εἶναι γενικὴ (Ἀστυκράτος καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ) καὶ ὄχι αἰτιατικῆ· ὥστε δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ ἀντικείμενον

4. Καὶ ἡ συμπλήρωσις ἀ[τιμίαν] παρέχει τὰ αὐτὰ προβλήματα, διότι καὶ πάλι πρόκειται περὶ ποινῆς.

τοῦ ρήματος εἰσήγαγεν. Κατὰ ταῦτα εἶναι βásiμη ἢ συμπλήρωσις τῆς λ. [δίκην] ὡς ἀντικειμένου τοῦ ρήματος.⁵

εἰσήγαγεν ἄ[. . . 6 . . . δί|κην] Ἄστυκράτος καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ· σὺ κενὸν ἢ ἐλλείπουσα λέξις θὰ ἐξαρτάται ἀπὸ τὴν συμπληρούμενη λ. δίκην, πρβλ. τὸ χωρίον τοῦ Δημ. *περὶ τοῦ στεφάνου* (18) 121 πού παρέθεσα ἡδη· ἐπίσης Δημ. *πρὸς Βοιωτὸν* (39) 16: φέρε, εἰ δὲ δίκην ἀστρατείας φεύγοι, χορεύοι δ' ὅταν στρατεύεσθαι δέη; Ἀντιφ. *περὶ τοῦ Ἡρώδου φόνου* 9: πρῶτον μὲν κακοῦργος ἐνδεδειγμένος φόνου δίκην φεύγω. Ἰσαίου *περὶ τοῦ Πύρρου κλήρου* 4: ἐκεῖνόν τε ἐξελέγξαντες περιφανῶς τὰ ψευδῆ μεμαρτυρηκότα τὴν τῶν ψευδομαρτυριῶν δίκην εἴλομεν παρ' ὑμῖν.

Προτείνω τὴν συμπλήρωση, –ἀσφαλῶς σὺ κριτ. ὑπόμνημα–, τῆς λ. ἄ[σεβέας]· τὸν τύπο ἀσεβέα (= ἀσέβεια) στηρίζουν τὰ παράλληλα ὁμερέα (= ὁμηρεία), *IG I³ 118.38*, πρυτανέα (= πρυτανεία), *IG II² 1654.31, 123.4-5, 415.15*, καὶ προτανέα *IG II² 1672.11-12*, ἐπιμέλεια (= ἐπιμέλεια), *IG II² 483.24*, ἡμίσεια (= ἡμίσεια) *IG II² 2497.13, 2492.15*· βλ. L. Thraette, *The Grammar of Attic Inscriptions, I. Phonology*, Berlin 1980, 312-318.

Γιὰ τὴν συμπλήρωση πρβλ. Πλάτ. *Νόμοι* 910 d: τὸ δὲ παίδειον ἢ μὴ κρίναντες οἱ νομοφύλακες, εἰς τὸ δικαστήριον οὕτως εἰσαγαγόντες, τὴν τῆς ἀσεβείας δίκην τούτοις ἐπιτελούντων. Λυσ. *κατὰ Ἀνδοκίδου* [Sp.] 11: Ἀνδοκίδης δὲ τοσοῦτον καταπεφρόνηκε τῶν θεῶν καὶ ὧν ἐκεῖνοις δεῖ τιμωρεῖν, ὥστε πρὶν [μᾶλλον ἢ ἦττον] ἢ ἐπιδεδημηκέναι δέκα ἡμέρας ἐν τῇ πόλει προσεκαλέσατο δίκην ἀσεβείας πρὸς τὸν βασιλέα...· αὐτόθι 12: καίτοι ὁπότε οὗτος παρ' ἐτέρου ἠξίωσε δίκην ἀσεβείας λαβεῖν, ἢ που ἐτέρου γε παρὰ τούτου λαβεῖν δίκαιον καὶ εὐσεβές ἐστιν. Πλουτ. *Περικλ.* 32, 1: Περὶ δὲ τοῦτον τὸν χρόνον Ἄσπασία δίκην ἔφευγεν ἀσεβείας, Ἐρμίππου τοῦ κωμωδιοποιοῦ διώκοντος καὶ προσκατηγορῶντος ὡς Περικλεῖ γυναικας ἐλευθέρας εἰς τὸ αὐτὸ φοιτώσας ὑποδέχοιτο... Διογ. Λαέρτ. *Βίοι φιλοσ.* 5, 5: Ὁ δ' οὖν Ἀριστοτέλης ἐλθὼν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τρία πρὸς τοῖς δέκα τῆς σχολῆς ἀφηγησάμενος ἔτη ὑπεξῆλθεν εἰς Χαλκίδα, Εὐρυμέδοντος αὐτὸν τοῦ ἱεροφάντου δίκην ἀσεβείας γραψαμένου, ἢ Δημοφίλου ὡς φησι Φαβωρῖνος ἐν Παντοδαπῇ ἱστορίᾳ, ἐπειδήπερ τὸν ὕμνον ἐποίησεν...

19 Ἄστυκράτος καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ· οἱ γενικῆς ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν προτεινόμενη συμπλήρωση ἄ[σεβέας] ὡς ὑποκειμενικῆς, πρβλ. Ξεν. *Κύρ. Ἀναβ.* 3, 2.4: τὴν βασιλέως ἐπιορκίαν καὶ ἀσέβειαν. Αἰσχ. *κατὰ Κτησιφ.* 115 (καὶ 118): τῆς τῶν Ἀμφισσέων ἀσεβείας· Ἰσοκρ. *Πανηγ.* 156: τῆς τῶν βαρβάρων ἀσεβείας.

Ἀνάλογη, –προσοχή δὲν πρόκειται περὶ ὁμοίας–, περίπτωση πρὸς αὐτὴν τῶν στίχ. 18-22 τοῦ κειμένου τοῦ ψηφίσματος συνιστοῦν οἱ στίχ. 134-137 τοῦ λόγου τῶν ἀμφικτυόνων *IG II² 1635 b*: οἶδε ὄφλον Δηλίων ἀσεβείας [ἐπὶ Χ]αρισάνδρο ἄρχοντος Ἀθήνησι, ἐν Δήλῳ δὲ Γαλαῖο τ[ίμημα] τὸ [ἐ]πιγε[γ]ραμμένον [κ]αὶ ἀειφυγία ὅτι [καὶ] ἐκ τῶ ἰε[ρῶ] τῶ Ἀ]πόλλωνος τῶ Δηλίου ἦγον τοὺς Ἀμφικτύοντας καὶ ἔτυ[πτον].

5. Δὲν ἐπαρκεῖ ὁ διαθέσιμος χώρος γιὰ τὴν συμπλήρωση τῆς προθέσεως κατ(ὰ) πρὸ τῶν ὀνομάτων, πρβλ. Δημ. *κατὰ Τιμοκράτους* (23) 87: καὶ μόνον οὐ προσέγραψε δίκην ἐξεῖναι λαχεῖν αὐτῶ κατὰ τῶν δικαστῶν τῶν προστιμησάντων τοῦ δεσμοῦ· τοῦ αὐτοῦ *κατὰ Βοιωτοῦ* (39) 38: καίτοι ἐξ ἀρχῆς τ' ἔδει ἔαν αὐτὸν τελέσασθαι τὴν δίκην κατὰ Βοιωτοῦ.

Στὴν συζήτηση⁶ ἐὰν οἱ λόγοι τῆς ἐξορίσεως τοῦ Ἀστυκράτους καὶ τῶν συντρόφων του ἦσαν πολιτικοὶ ἢ τὸ ἀδίκημά τους ἀφοροῦσε στὰ *ιερά πράγματα*, ἡ προτεινόμενη συμπλήρωση δίδει προβάδισμα στὴν δεύτερη ἐκδοχή. Ἀλλὰ εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ *ιερὸν* συχνότατα ἐχρησίμευσε στὴν ἀρχαιότητα ὡς πρόσχημα πολιτικῶν (καὶ πολεμικῶν) πράξεων. Ἰσχυρὴ ἔνδειξις τῆς πολιτικῆς σημασίας ποὺ ἀπεδόθη στὸ γεγονός εἶναι ἡ *ὑποδοχὴ* τῶν ἐκπεπτωκότων Δελφῶν ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους καὶ οἱ τιμὲς ποὺ τοὺς ἀπένειμαν, καθὼς ἐπίσης καὶ τὸ πρῶτο μέρος τοῦ ψηφίσματος (στίχ. 22-25), –τὸ ἔχει ἤδη ἐπισημάνει⁷ ὁ Hornblower–, διὰ τοῦ ὁποίου οἱ δίκες κατὰ τοῦ Ἀστυκράτους καὶ τῶν μετ’ αὐτοῦ κρίνονται ἀτελεῖς.

6. Βλ. J. Bousquet, *CID* II, σελ. 131, P. Sánchez, *L'amphictionie des Pyles et de Delphes* (Historia Einzelschriften 148), Stuttgart 2001, 142-144, 171, 187, F. Lefèvre, *CID* IV, σελ. 466, Hornblower, ἔνθα ἄνωτ. (σημ. 1), σελ. 45-46, ὅπου καὶ σχολιάζονται οἱ δύο διαφορετικὲς ἀπόψεις.

7. Βλ. Hornblower, ἔνθα ἄνωτ. (σημ. 1), σελ. 45. Ὁ συγγραφεὺς προσφυῶς θέτει τὸ ἐρώτημα: «How could the Athenian assembly purport to cancel an amphictionic decision?».